

EGERESI Gábor

Kultúra és nemzet

 Gondolatok a Magyar Kultúra Napján

Tisztelt Ünneplő Közösség! A Magyar Kultúra Napját ünnepeljük ma itt. Azt, hogy a kézirat tanúsága szerint éppen 197 évvel ezelőtt megszületett a *Himnusz*.

A nap megrendezésének ötlete Fasang Árpád zongoraművészhez köthető, aki 1985-ben vetette ezt fel. A nap tényleges megünneplésére a Hazafias Népfront Országos Tanácsa 1988. december végi ülésén tett felhívást és 1989. januárjában ők szervezték meg az első évfordulós rendezvénysorozatot, és azóta rendre évente ünneplik meg ezt a napot. Akkoriban ez már a változás jele volt. Hiszen a hivatalos jelszavak akkor még ezek voltak: „*a múltat végképp eltörölni*”, valamint „*nemzetközivé lesz holnapra a világ*”. Akkor a nemzeti önérzet, önbecsülés megnyilvánulása volt ez a kezdeményezés. Egy olyan történelmi időszakban, amikor a csonka Magyarország határain belül a hatalom számára legalább is gyanús volt minden, ami nemzeti. Az elszakított részekben pedig a magyarság asszimilációja volt akkor is az utódállamok célja, néhol szofisztikált eszközökkel, néhol brutális erőszakkal – gondoljunk a Ceausescu-féle falurombolásra.

Kijelenthetjük tehát, hogy akkor, a felvetés idején volt jelentősége ennek a kezdeményezésnek. Azóta eltelt bő három évtized, a világ viharos gyorsasággal változott meg és még mindig változik körülöttünk, vele bizonyára mi magunk is változunk. Feltehetjük a kérdést: van-e jelentősége annak, hogy ma is megünnepljük a Magyar Kultúra Napját? Van-e értelme annak, hogy 2020-ban, Sárospatakon erre időt és energiát fordítsunk?

A válasz egy nemzeti érzelmű ember számára nem lehet kérdés – attól függetlenül, hogy egyébként mit gondol a világról, milyen a politikai orientációja, vagy a szabad idejében miben lelő örömet. A magyar kultúra részesei vagyunk, ez az a közeg, amiben élünk. Olyan, mint a hal számára a víz. Eleinknek volt egy mondása: „Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita”¹

A mondat első fele természetesen túlzás, de a második fele igaz. Ezt minden olyan magyar ember alátámaszthatja, aki huzamosabb időre kiszakadt a magyar kultúrából, vagyis a magyar nyelvterületről és idegen nyelvű közegben kellett élnie. Máshol is van élet. Talán még kényelmesebb, könnyebb is lehet, de nem olyan. Idegen, amihez alkalmazkodni kell. A magyar ember tud is, hiszen hihetetlen karriereket futottak be külföldön is tehetséges tudósaink, művészeink, mérnökeink. De ők is azért lehettek sikeresek, mert magyarul gondolkodtak. „Amennyiben nem Ady teremő nyelvén ismertem volna meg a világot, akkor aligha vittem volna többre egy átlagos középiskolai tanárnál.” – így nyilatkozott erről Teller Ede.² A magyar nyelv és az ebből táplálkozó magyar kultúra közös értékünk, amit érdemes ünnepelni, de még fontosabb, hogy ápoljuk, fejlesszük.

Én ma este két szempontot szeretnék figyelmükbe ajánlani, amelyek ezt a közös feladatunkat, a magyar kultúra ápolását különösen is fontossá teszik. Az egyik egy évszám, ami

mellett nem mehetünk el szó nélkül, a másik pedig egy földrajzi fogalom. Az évszám: 1920. A földrajzi fogalom egy város neve: Sárospatak.

Száz évvel ezelőtt történt meg a magyar nemzettel az a gyalázat, amit bátran nevezhetünk Európa szégyenének, a trianoni békediktátum. Éppen száz éve, 1920. január 16-án mondta el Apponyi Albert híres beszédét. Egy részletet szeretnék idézni belőle: „A történelmi Magyarország töltötte be ezt a feladatot, az egyensúly és a stabilitás állapotának fenntartását, biztosítva így Európa békéjét a keletről fenyegető közvetlen veszedelmekkel szemben. Ezt a hivatását tíz századon át töltötte be és erre egyedül organikus egysége képesítette. Idézem a nagy francia geográfusnak, Reclus Elisée-nek szavait, amelyek szerint ez az ország oly tökéletes földrajzi egység, amely Európában egyedül áll. Folyóik és völgyeik rendszere, amelyek a határokról kiindulva a középpont felé törekszenek, oly egységet alkotnak, amely csak egységes hatalom által kormányozható. Részeinek gazdasági összefüggése szintén a legteljesebb, miután a közép hatalmas mezőgazdasági üzemet alkot, a szélek pedig tartalmazzák mindazt, amire a mezőgazdaság fejlődése szempontjából szükség van. A történelmi Magyarország tehát Európában egyedülálló természetes földrajzi és gazdasági egységgel rendelkezik. Területén sehol sem húzhatók természetes határok, és egyetlen részét sem lehet elszakítani anélkül, hogy a többiek ezt meg ne szenvedjék. Ez az oka annak, hogy a történelem tíz századon át megőrizte ezt az egységet. (...) Magyarország az organikus egység minden feltételével rendelkezik, egyet kivéve, és ez a faji egység.”³

Mint tudjuk, e védőbeszéd nem változtatott már semmit a békefeltételeken. Annál nagyobb hatása volt a magyar közgondolkodásra. Ebben a beszédben itt van a két háború közötti magyar politika minden fontosabb alapvetése. Hivatkozik a kultúrára is, egészen pontosan arra a műveltségbeli különbségre, ami akkor fennállt az utódállamokkal, különösen is Szerbiával és Romániával szemben.

A trianoni traumára adott válasz nem is lehetett más, mint a revizionista politika. Ezen belül az egyik legfontosabb elem volt a magyar kultúra felemelése, amit általában így nevezünk: „a kultúrfőlény meghirdetése.” Ezt a programot Zemplén szülöttje, ifjú gróf Andrássy Gyula hirdette meg. A nemzeti főváros hivatásáról szóló, a *Magyar Helikon* című folyóiratban, 1920-ban napvilágot látott tanulmányában írta: „Az állam régi nagyságát csak a nemzet erkölcsi és szellemi nagysága állíthatja helyre. Csak kulturális főlényünk szerezheti vissza azt a világállást, azt a hatalmat, azt a tekintélyt, mely minket megillet, s melyet hibák és szeretetlenség következtében ideiglenesen elvesztettünk. És csak kultúrfőlényünk fogja azt biztossá tenni és megtartani, amit a természet rendje, ügyes politika s kedvező szerencse visszaadhat. (...) Nagy, erőteljes kultúrmunkánkban kapcsoljuk be azokat a testvéreinket mind, akiket az igazságtalan ítélet tőlünk elválaszt addig is, míg az igazság, a jobb belátás és a természet törvényei újra érvényesülni fognak.”⁴

Ezt a szellemi alapvetést ugyanígy vallotta, és ami még fontosabb, ültette át a gyakorlatba egy ember, akinek a neve fogalommal vált: gróf Klebelsberg Kunó. A Bethlen-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere volt 1922–31 között, a „legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter”. Ez idő alatt vált a kulturális megújulás olyan politikai programmá, amely a nemzeti érzés megerősítésében és újjáformálásában, az európai értékek megközelítésében találta meg értelmét. Röviddel miniszteri kinevezése után így fogalmazta meg tárcája helyét a létrejövő kormányzati rendszerben: „ne feledjük, hogy a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá”⁵

Nem csak nagyot tudott álmodni, de az álmait kemény munkával meg tudta valósítani. Végigvitte az egyedülálló népiskola-építési programot. Ennek keretében három év alatt csaknem ezer új iskolát építtetett, ami mintegy ötezer modern (téglafalú, palatetős, vörösfe-

nyó padlózatú) tanyai, falusi tantermet jelentett, valamint mindegyik iskolához háromezobás tanítói lakás is tartozott. Programot alakított ki az iskolán kívüli népművelésre. A nagyobb településeken sok polgári iskola, állami fiú- és leánygimnázium létesült. Számos egyházi nyolcosztályos gimnázium is épült templommal, rendházzal, nagyméretű díszteremmel, sportpályákkal minisztersége alatt.

Külföldön Collegium Hungaricumokat létesített, melyek a tudományos kutatás és a magas szintű továbbképzés fellegvárai voltak fiatal magyar tudósok számára. 1922–26 között megszervezte az ország tudományos intézményrendszerét, talpra állította és anyagilag stabilizálta a Magyar Tudományos Akadémiát, egységes szervezetbe vonta a nagy múzeumokat, könyv- és levéltárakat; ekkor épült fel az Országos Levéltár budavári impozáns épülete. Oroszlánrésze volt a debreceni, a szegedi és a pécsi tudományegyetem fejlesztésében, jelentős bővítésében. Ő alapította a Sváb-hegyi Csillagvizsgálót és a tihanyi Biológiai Kutató Intézetet.

Ő volt a magyar testnevelés egyik legbuzgóbb apostola és első „sportminisztere” is: 1921-ben kötelezővé tette az iskolai testnevelést, és néhány év múlva már pályázatot hirdetett az általa létesített magyar királyi Testnevelési Főiskola hároméves tanulmányi időszakának ösztöndíjaira. Minisztersége alatt készült el a margitszigeti nemzeti sportuszoda, s jelentős összegekkel támogatta az olimpiai versenyekre való felkészülést. Szívügye volt a magyar városok életminőségének emelése, a turizmus fejlesztését is segítette. 1930-ban szentelték fel Klebelsberg Kuno büszkeségét, a szegedi Fogadalmi templomot és a Dóm téren a Nemzeti Emlékcarnokot. Kezdeményező és támogató szerepe volt kulturális rendezvények életre hívásában, a Szegedi Szabadtéri Játékoktól a magyar könyvnapi ünnepségekig. Nagyon fontosnak tartotta a leendő értelmiségiek és kutatók számára az élő idegen nyelvek elsajátítását.⁶

Halálakor így méltatta az egyik lap: élt 57 évet, dolgozott egy évszázadnyit.⁷ Trianon tehát a magyar kultúrára óriási csapás volt: elsősorban az utódállamokban. Ugyanakkor a csonka ország szinte erején felül támogatta a kulturális fejlődést.

Térjünk most át Sárospatakra. Akik itt összegyűltünk, jól ismerjük városunk szerepét, amit a magyar kultúrtörténetben betöltött.⁸ Ez valóban egy olyan múlt, amire méltán lehet büszke minden pataki polgár és pataki diák.

Kössük össze most a két nézőpontot, és lássuk, milyen változást hozott ebben Trianon? A város szempontjából is óriási veszteség volt a békediktátum. Még inkább az ország periferiájára szorult, természetes gazdasági vonzáskörének egy részét elvesztette. A legnagyobb vesztes a városon belül feltehetően a Kollégium volt. A magyar református egyház 2.621.329 tagjából 1.632.852 maradt az új határokon belül. 2073 egyházközösségből 1061 maradt Magyarországon. A Tiszáninneni Református Egyházkerület területe, ami egyben a Kollégium legfontosabb beiskolázási területe is volt, szintén hatalmas veszteségeket szenvedett. Abaúj és Gömör mellett Zemplén megye is elveszítette területének 50%-át. A háború előtt a kerületnek 356 gyülekezete volt, utána 217, vagyis elveszett 139 gyülekezet, köztük Királyhelme, Nagykapos, Terebes, Rozsnyó, Rimaszombat, Kassa – hogy csak a legnagyobbakat említsük.

A Kollégium ezer szállal kötődött az elszakított részekhez. A diákok sokszor kalandos úton juthattak csak haza vagy onnan vissza a lezárt határon át. Ezt a korszakot az iskola életében így jellemzi a történelem: küzdelem a perifériára szorulás ellen.⁹ Trianon végleg megpecsételte a Kollégiumon belül a jogakadémia sorsát, 1923-ban bezárt. Az iskola vezetői új kitérési pontot kerestek, és ehhez kérték a kormányzat segítségét. Egy másikra találtak a kultuszminiszterrel, aki egy angol internátust szeretett volna megvalósítani. A sok többi között egyik álma az volt, hogy angolszász, egészen pontosan cambridge-i példára létrejön egy olyan intézmény, ami egy angol orientációjú elitet termel majd ki. A kormányzó és a miniszterelnök támogatását elnyerve a terv megvalósult. A 400 éves jubileumon, 1931-ben került sor az

Angol Internátus felavatására. Az ide bekerülő diákok a legkorszerűbb körülmények között, a legmodernebb pedagógiai elvek alapján sajátíthatták el nem csupán az angol nyelvet, de az angol kultúrát is.¹⁰

Miért fontos ezt hangsúlyozni, éppen a magyar kultúra napján? Azért, mert a saját kultúránkat nem azzal tudjuk magasra emelni, ha abba bezárkózunk. Éppen ellenkezőleg: minél jobban megismerünk más nyelveket és kultúrákat, annál többet tehetünk ezzel a tudással a saját kultúránkért. A pataki szellemiségnek ez a nyitottság az egyik, ha nem éppen a legfontosabb eleme.

Sárospataknak is volt válasza tehát Trianonra. A magyar kultúra és annak ápolása nemzetmegtartó erő volt az elmúlt száz évben. Pataknak volt, és ma is van feladata ebben a tekintetben. Bizonyára nem véletlen, hogy a Felvidéken, Kárpátalján, a Partiumban, Erdélyben és a Délvidéken is még mindig fogalom ez a név: Patak. Nem véletlen, hogy a Kárpát-medence minden szegletéből jönnek ide diákok gimnáziumba, teológiára, vagy a Comenius kampuszba. Nem véletlen, hogy időről időre még a tengeren túlról is érkeztek ide diákok, ha csak kevesen is. Az sem véletlen, hogy – ha Isten is megsegít minket –, hamarosan jönnek többen is. Miért lehetséges ez? Azért, mert ma is vannak, akik mernek nagyot álmodni, és utána keményen dolgoznak az álmok megvalósulásáért. Vannak, akik készek áldozatokat hozni ezekért az álmokért. Ha kell, az idejükből, ha kell, a tehetségükből vagy éppen a vagyonukból.

Tisztelt Ünneplő Közösség! Sárospatak gazdag város. Nem ismerem a költségvetését, de nem is a pénzben kifejezhető gazdagságra gondolok. Valami, vagy valaki, nevezhetjük természetnek is, én Teremtőnek nevezem, csodálatos természeti környezettel ajándékozta meg az itt élőket. A hegyek, a szőlők, a Tengersizem, a Bodrog, a Berek, a földből feltörő gyógyvíz olyan ajándékok, amikkel így együtt nem sok település büszkélkedhet. Mégis van valami, ami talán még ennél is nagyobb értéket képvisel, és ez Sárospatak kulturális öröksége. A Himnusz 197. születésnapján ezekkel a gondolatokkal szeretnék buzdítani mindenkit. Buzdítani minden pataki polgárt és diákot három dologra. Először is becsljük meg azt a hatalmas kulturális kincset, ami ebben a városban felhalmozódott! Másodszor: legyünk rá büszké! Végül, ha van hozzá tehetségünk, lehetőségünk, akkor gyarapítsuk! Köszönöm figyelmüket.

(Elhangzott 2020. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján tartott sárospataki városi ünnepségen, az Újbástya Rendezvénycentrumban.)

Jegyzetek

- 1 <http://iti.mta.hu/tarnai/bblitem/tarnai1969.html> „Magyarországon kívül nincs élet, ha mégis lenne, az nem olyan.”
- 2 https://www.citatum.hu/szerzo/Teller_Ede
- 3 http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/apponyi_albert_parizi_beszede_forraskozles/
- 4 <https://tortenelemportal.hu/2011/03/a-magyar-kulturfoleny-es-ifj-andrassy-gyula-grof/>
- 5 http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1875_november_13_klebelsberg_kuno_szuletese/
- 6 Uo.
- 7 Pesti Napló vezércikk, 1932. október 12.
- 8 Kódöböcz József: Sárospatak a magyar művelődés történetében, Sárospatak, 1991.
- 9 Dienes Dénes – Ugrai János: A Sárospataki Református Kollégium története. Sárospatak, 2013. 157. o.
- 10 Uo. 175–180. o.